Nagy Imre
A magyar nép védelmében

NAGY IMRE
A MAGYAR NÉP VÉDELMÉBEN

Vitairatok (1955-1956)
és rádióbeszédek
a forradalom napjaiból

NAGY IMRE
ALAPÍTVÁNY

A bevezetőt írta és a kötetet
a Magyar Füzetek 1984-es kiadása
alapján szerkesztette: *Jánosi Katalin*

Első magyarországi kiadás
Budapest, 2020

© Nagy Imre Alapítvány

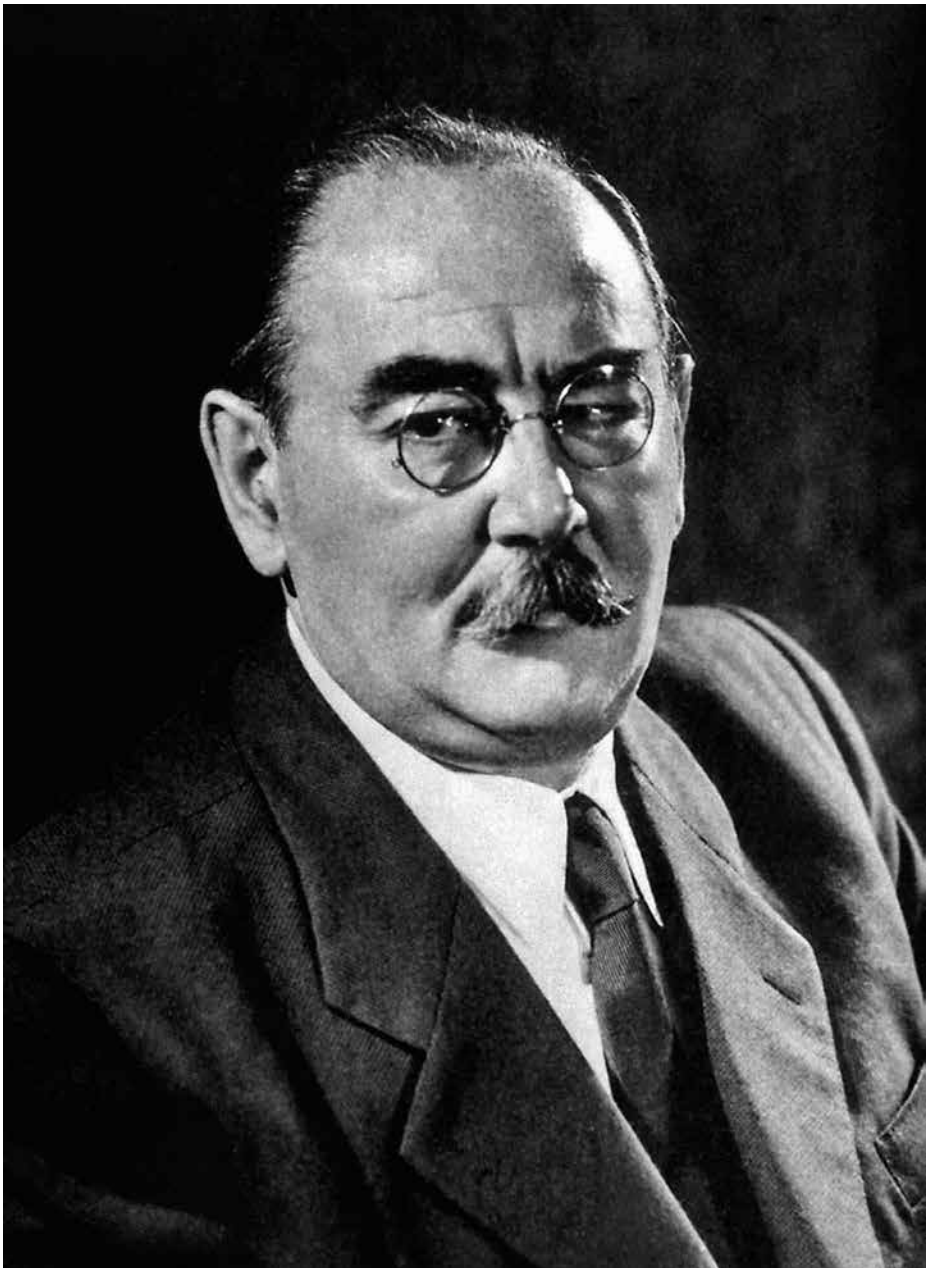

Nagy Imre

(1896–1958)

TARTALOMJEGYZÉK

Tisztelt Olvasó! – tájékoztató a jelen kiadáshoz 11

Előzetes megjegyzés (A kézirat megőrzője, 1957) 15

Előszó a második kiadáshoz (1984) 17

Nagy Imre „A magyar nép védelmében" – Bevezetés 28

I. fejezet – Az 1953. júniusi párthatározat jelentősége és szerepe pártunk életében 43

II. fejezet – A márciusi és áprilisi párthatározat szerepe és jelentősége 52

III. fejezet – Az „új szakasz" jellemző vonásai és sajátosságai 56

IV. fejezet – A szocializmus fejlődésének objektív gazdasági törvényei 63

V. fejezet – A szocialista bővített újratermelés kérdései 72

VI. fejezet – A munka termelékenysége és az önköltség csökkentése 87

VII. fejezet – A szocialista iparosítás kérdései 95

VIII. fejezet – A mezőgazdaság szocialista átszervezése 109

IX. fejezet – Az egyéni parasztgazdaságok kérdése 130

X. fejezet – Termelés, életszínvonal, népgazdasági tervezés 144

XI. fejezet – A NEP szerepe és jelentősége 161

XII. fejezet – A munkás-paraszt szövetség és a Népfront kérdései 170

XIII. fejezet – Állami fegyelem, törvényesség, begyűjtés 179

XIV. fejezet – Kultúra, irodalom, művészet 187

XV. fejezet – Nacionalizmus és proletár nemzetköziség 195

XVI. fejezet – Honvédelem és pacifizmus 206

XVII, fejezet – A párt és az állam viszonyának kérdése 209

XVIII. fejezet – A párt szerepének és elért eredményeinek értékelése 214

XIX. fejezet – Az ellenállás, annak módszerei, formái és kihatásai 227

XX. fejezet – A pártélet szabályinak betartása és a rehabilitáció kérdése 235

XXI. fejezet – A marxizmus-leninizmus alkalmazásának néhány időszerű kérdése 254

XXII. fejezet – A két rendszer békés egymás mellett élése 266

XXIII. fejezet – A nemzetközi kapcsolatok öt alapelve és külpolitikánk kérdése 275

XXIV. fejezet – A magyar közélet időszerű erkölcsi-etikai kérdéseiről 297

A K. V. ülés után (jegyzetek) 321

Nagy Imre 1956. október 23-i Kossuth téri beszéde 334

Nagy Imre első rádióbeszéde 1956. október 24-én 338

Nagy Imre második rádióbeszéde 1956. október 25-én 340

Nagy Imre 1956. október 28-án
bejelenti a fordulatot 342

Nagy Imre bejelenti az egypárt-rendszer megszüntetését
1956. október 30-án, 345

Nagy Imre bejelenti Magyarország semlegességét
1956. november 1-én 347

Nagy Imre miniszterelnök távirata az ENSZ főtitkárának
1956. november 2-án 348

Nagy Imre utolsó, 1956. november 4-i hajnali felhívása 350

Tisztelt Olvasó!

Nagy Imre miniszterelnök 1955-56-ban keletkezett politikai, gazdasági, kulturális, etikai kérdéskörökben írott vélemény- és vita-cikkeit (mely dokumentumegyüttest a szerző „A magyar nép védelmében" címmel látta el) eddig Magyarországon nem adták ki, magyarán – ismeretlenek. 75 évvel keletkezésük után a Nagy Imre Alapítvány időszerűnek tartja végre szülőhazájában megjelentetni őket – miután külföldön számos helyen és nyelven már ismeretesek, több kiadást is megértek[1].

Köszönettel tartozunk az első, 1957-es külföldi kiadás alapjául szolgáló írások megőrzőjének[2] és megjelentetőinek (Forradalmi Tanács), valamint az 1984-es párizsi Magyar Füzetek[3] kiadóinak, hogy a világgal megismertették ezeket a jelentős, több szempontból is kiemelkedő értékű tanulmányokat – s ezen kiadások alapján nekünk is módunkban áll a hazai Olvasók elé tárni a forradalom miniszterelnökének a sztálinizmust, a Rákosi-rendszert és a „személyi kultuszt" kritikusan elemző tanulmányait.

A forradalom után a Nagy Imre-perben pusztán az írások létezése, különösen terjesztése, s horribile dictu külföldre juttatása bűncselek-

1. Idegennyelvű kiadások: Angol: – Imre Nagy „On communism: In defense of the new course" – New York, F. A. Praeger Publishers, 1957. Második kiadás: Westport, CT, Greenwood Press, 1957. Francia: „Un communiste qui n'oublie pas l'homme" précédé d'un portrait d'Imre Nagy par Francois Fejtő - Paris, PLON „Tribuné Libre", 1957. Spanyol: „Contradicciones del communismo" – Buenos Aires, Losada, 1957. Második kiadás: 1958. Német: „Politisches testament" mit einem Vorwort von Hugh Seton-Watson – München, Kindler Verlag, 1959. Japán: „Kyösanshugi ni tsutite" – Tokyo, Kagaimura Shobo, évszám nélkül.

2. Az 1958-ban kiadott Fehér Könyv alapján Nagy Imre írásait Kardos László, a NÉKOSZ egykori főtitkára juttatta ki külföldre. A „kézirat megőrzője" (lásd az 1957-es kiadás előszavát) valószínűleg Kardos László lehetett.

3. Magyar Füzetek: 1978 és 1988 között Párizsban, '56-os emigráltak által megjelentetett időszaki kiadvány-sorozat; „A mai szabad magyar gondolkodás archívuma", melynek sok példánya jutott be csempészáruként az akkori Magyarországra. Kizárólag politikai, történet- és társadalomkritikai dolgozatoknak adott helyet. 12 évben összesen 41 kötetet jelentettek meg, ebből 18 volt folyóiratszerű, a többi 23 önálló munka: 13 a Magyar Füzetek Könyveit képezi, a többi 10 pedig a Király Bélával közösen kiadott „Adalékok az újabb-kori magyar történelemhez" nevet viselő, s főként 1956 történetének szentelt sorozatban kapott helyet. 1989, a rendszerváltás előtt a későbbi demokratikus ellenzék majd minden jelentősebb személyisége megszólalt a Magyar Füzetekben, amelynek kitalálója és éltető „motorja" Kende Péter volt. Szerkesztőbizottsága: Borsody István, Decsy János, Fejtő Ferenc, Kende Péter, Király Béla, Molnár Miklós, Szabó Zoltán, Pásztor Péter, Kemény István, Faragó Béla, Kenedi János, Kis János, Schöpflin György, Sozan Mihály, Tamás Gáspár Miklós, Varga Iván, Bence György, Kovács András, Haraszti Miklós, Konrád György.

ményt jelentett (bűnjelként és a vád bizonyítékaként szolgáltak a tanulmányok), így jelentőségük nagyságát máris megítélhetjük.

Nagy Imrét – miután nem volt hajlandó 1953-as kormány-programját („az „új szakaszt", a „júniusi utat") megváltoztatni, felszámolni – 1955 elején a miniszterelnökségből leváltották, egyetemi tanári állásából, minden pozíciójából felmentették, az állampártból kizárták, egyszerű nyugdíjasként élt. Napjait (először szívproblémákkal, betegen) belső emigrációban, az ÁVH által megfigyelve, szinte kizárólag otthonának falai közt elzárkózva töltötte. Pár hónap alatt fizikailag felépülve már íróasztalánál ült, írt – a sztálinizmust, a Rákosi-klikk politikáját elemezte, vette górcső alá és kritizálta, kíméletlenül. Az utolsó írásmű 1956 tavaszi. Alig pár hónapra rá tömegek követelték vissza Nagy Imrét a kormányba, először a „júniusi út"-ra való visszatérést, majd azt is átugorva még drasztikusabb intézkedéseket igényeltek – „rohantunk a forradalomba". A történelem, sok évi kétségbeejtő társadalmi, gazdasági, politikai süllyedés után rohamléptekben vágtatott – és Nagy Imrét igazolta. Az írásokból ez világosan kiderül.

Hogy végül 1956 novemberében a szovjet pörölycsapás végzett a „sajátos magyar úttal" – mindannyiunk számára drámai veszteség.

A kötet (az 1984-es kiadás alapján) tartalmazza Nagy Imre miniszterelnöknek a forradalom idején elmondott beszédeit is, melyek (rendkívüli hatásuk ellenére) szintén alig ismeretesek a hazai nyilvánosság számára. Azonban a XX. századi magyar történelemnek olyan jelentős eseményeit, mint Nagy Imrének a többpártrendszer megszüntetését vagy az ország semlegességét bejelentő történelmi beszédeit kötelező ismernünk.

A kötetben Nagy Imre írásai változatlan formában, beszédei (az optimum érdekében) minimális változtatással-kiegészítéssel kerülnek közlésre[4]. Ebben az első magyarországi kiadásban megjelentetjük Nagy Imrének 1956. október 23-án a Kossuth téren elmondott beszédét is – két variációban: a parlamenti gyorsíró hölgy helyszíni, azonnali lejegyzését, valamint az MTI által másnap leközölt mondatokat.

4. Az 1984-es kiadásban a miniszterelnök 1956. október 28-án, vasárnap délután 17 óra 25 perckor elhangzó, a fordulatot bejelentő beszédében kipontozással jelölték a hangfelvétel hiányosságait, melyeket 2020-ban pótoltunk.

Az elmúlt évtizedekben számos Nagy Imrét és a korszakot bemutató mű született[5], lényegesen többet tudunk a miniszterelnök munkásságáról, mint 1989-ben – mégis, ezen írások hazai megjelentetése hiánypótló. Ma, mikor a kommunista Nagy Imrét oly sok vád éri, a nevét viselő alapítvány számára felemelő érzés, hogy a miniszterelnök olyan írásait oszthatja meg az Olvasóval, melyek tisztább, mélyebb képet mutatnak meg a szerzőről, s felfedik Nagy Imre (gazdasági szakértelem melletti) mély humanizmusát, valós nemzeti érzéseit, erkölcsi-etikai normáit – és természetesen az Eszme tisztaságában való dacos, kitartó hitét, azt az elkötelezett, kitartó véleményét, hogy az általa elképzelt, megvalósítani kívánt szocializmus szebbé, boldogabbá, gazdagabbá teszi nemzetét. Majdnem egyetlen kívánsága volt ez Nagy Imrének.

„Per aspera ad astra" – „Tövises az út a csillagokig". Ő megtapasztalta ezt.

Jánosi Katalin

Budapest, 2020 koraőszén

5. A legfontosabbak: – Rainer M. János: Nagy Imre 1896-1953 (1956-os Magyar Forradalom Története Dokumentációs és Kutatóintézet 1996) – Rainer M. János: Nagy Imre 1953-1958 (1956-os Magyar Forradalom Története Dokumentációs és Kutatóintézet 1999) – Gyarmati György: A Rákosi-korszak 1945-1956 (Rubicon 2013) – Rainer M. János: Nagy Imre (Nagy Imre Alapítvány 2017) – Nagy Imre első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei I. 1953. július 10. – 1954. január 15. (Nagy Imre Alapítvány, MNLOL Forráskiadvány, 2018) Baráth Magdolna és Gecsényi Lajos

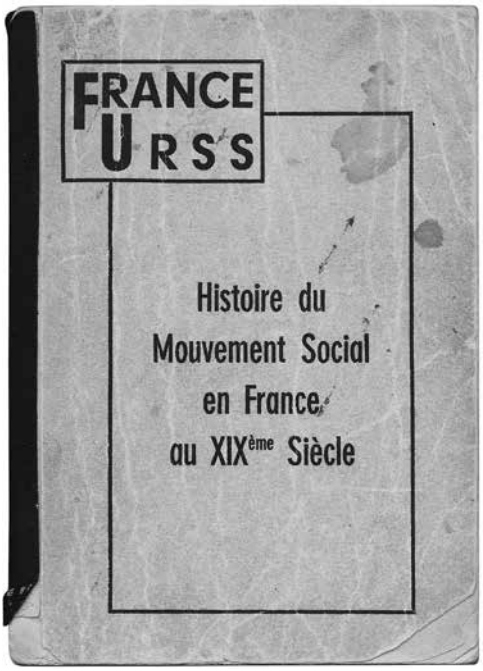

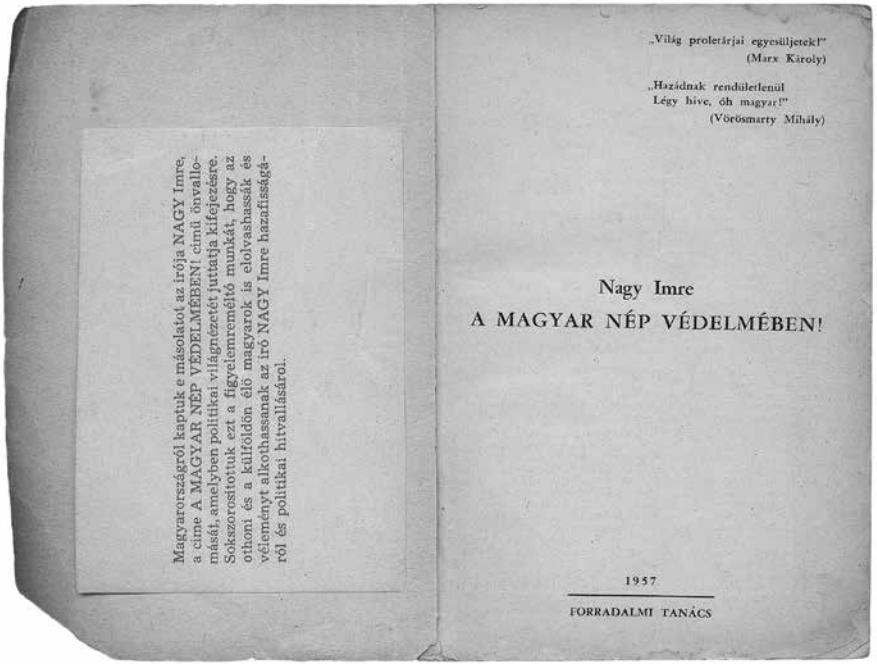

Az első kiadás rejtett borítója 1957-ből

Előzetes megjegyzés

Ezt a könyvet Nagy Imre írta, aki 1953 nyarától 1955 tavaszáig és 1956. október 24-től 1956. november 14-ig Magyarország miniszterelnöke volt. A kéziratot a szerző 1955 nyarán kezdte írni és 1956 tavaszán fejezte be. Az anyag végleges formát 1956 nyarán öltött. A munka megírásával az volt a szerző szándéka, hogy kifejtse politikai nézeteit a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége előtt – főleg azokkal a vádakkal szemben, amelyeket az első miniszterelnöksége alatti ténykedései és megnyilatkozásai miatt ellene emeltek.

A kéziratot 1956 augusztusában a szerző avval a megjegyzéssel adta át nekem, hogy sürgősen tegyem meg észrevételeimet, mert rövid időn belül be akarja nyújtani a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének. Az ismeretes események miatt erre nem kerülhetett sor és a kézirat nálam maradt.

Mivel azonban Nagy Imrével szemben újabban – a második miniszterelnöksége idejében kifejtett működésével kapcsolatban – a legkülönfélébb vélemények és vádak hangzanak el, úgy vélem hasznos szolgálatot teszek a magyar népnek, ha a hazai és a nemzetközi közvélemény helyes tájékoztatása céljából a nyilvánosság elé bocsátom Nagy Imre művét, amelyből a szerző tényleges politikai nézeteit az olvasó világosan megismerheti.

A kinyomatott szöveg teljes egészében Nagy Imre írása; semmit nem adtam hozzá, semmit nem hagytam ki belőle. A műben előforduló események, hivatkozások és határozatok könnyebb megértésére kronológiát állítottam össze, amit a könyv végén talál meg az olvasó.[1]

A kiadás rendkívüli körülményei és nehézségei miatt maradt a kelleténél több sajtóhiba a könyvben.

A kézirat megőrzője

1957. március 15-én.

1. A kronológiát nem közöljük ebben a kiadásban.

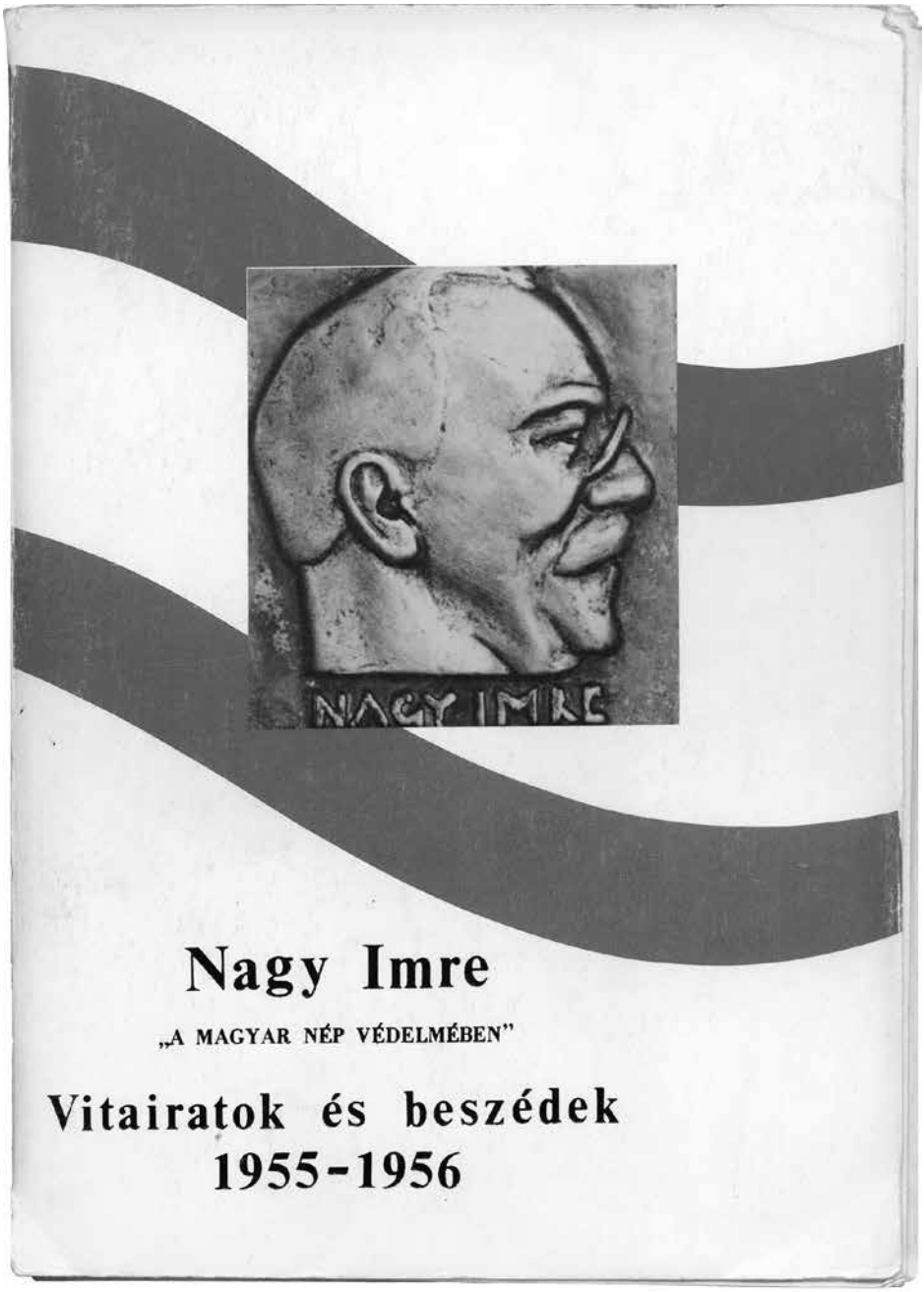

Az 1984-es párizsi kiadás borítója

Előszó a második kiadáshoz

Nagy Imre kiadatlan, a szélesebb nyilvánosság előtt nem ismert írásainak: vitairatainak, beadványainak, tanulmányainak jelentős része első ízben 1957 tavaszán jelent meg nyomtatásban. Mindmáig névtelenül maradt kiadói „A magyar nép védelmében" cím alatt tették közzé az írásokat. A kedvezőtlen anyagi-technikai feltételek között megszületett, szerény külsejű, kisalakú kötet méltán keltett nagy nemzetközi visszhangot, és azt hamarosan több nyelvre is lefordították. A továbbiakban egyik alapvető – nem mindig megjelölt és nem kellően méltányolt – forrása lett a gazdag és máig gyarapodó, immár több mint negyedszázados 1956-os irodalomnak. Visszaemlékezések, monográfiák, összefoglaló kötetek sora jelent meg az elmúlt évtizedekben a magyar forradalomról: tudományos, népszerű, történelmi és ismeretterjesztő feldolgozások, irodalmi művek – és eközben háttérbe szorult az egyik leghitelesebb, eredeti dokumentum, a koronatanú személyes vallomása az 1956-os forradalom előzményeiről. Sajnálatos, hogy a magyar olvasók alig ismerik Nagy Imrének ezeket az írásait. A hatóságok különleges éberséggel őrködtek azon, hogy a kötet ne jusson a hazai olvasó kezébe. Érthető: hiszen a benne foglalt írásokból oly képtelennek tűnik a vád, mely szerint Nagy Imre „a szocialista rendszer megdöntésére irányuló összeesküvést" vezetett, és hihetetlennek az ítélet, amely ezen a címen őt és társait bitófára küldte.

„A magyar nép védelmében" – ellentétben az emigráció és a belső demokratikus ellenzék temérdek kiadványával – Magyarországon úgyszólván ismeretlen (egyetlen példányról tudunk, amelyet egy magyar közkönyvtár zárolt részlegén őriznek). Viszonylag kevéssé ismert a kiadvány az emigráció körében is. Ennek egyik oka, hogy sohasem volt könyvárusi forgalomban. Nem könnyíti meg az olvasást a kötet kezdetleges kivitele, gyenge minőségű, elsárgult papírlapjaival, apró betűs sűrű soraival, elírásaival. De talán akadálya volt a mű terjedésének, különösen a fiatalabb nemzedék körében, Nagy Imre szigorúan marxista jellegű érvelése és a leninista pártnyelv fordulataival operáló stílusa is. Helytelen lenne ezt napjainkban, közel

három évtized múltán, figyelmen kívül hagyni vagy a témával most ismerkedő olvasó előtt elhallgatni. Mégis úgy véljük, Nagy Imre 1955-1956 évi vitairatait ismernie kell mindenkinek, aki képet akar kapni az 1956-os magyar forradalomról és a mártírhalált halt Nagy Imre személyiségéről. Ezért határozta el sorozatunk szerkesztői munkaközössége, hogy huszonöt évvel az első kiadás megjelenése után újra közreadja „A magyar nép védelmében" című kötetet. Az idő múlásával azonban szükségessé és lehetségessé vált néhány módosítás, illetve kiegészítés. Vezesse ezt be néhány megjegyzés az írás keletkezésének körülményeiről.

1955 elejétől az írás lett Nagy Imre politikai tevékenységének fő- és jó ideig egyetlen területe. 1955 januárjára Nagy Imrét a Rákosiékkal folytatott másfél éves politikai és személyi harc súlyosan megviselte. Különösen érzékenyen érintette, hogy Rákosinak sikerült a szovjet pártvezetés többségét, Hruscsovot is beleértve, a maga oldalára állítani a Magyarországgal kapcsolatos politikai és gazdasági kérdések megítélésében. Nagy Imre januárban szívrohamot kapott, és néhány hetes pihenésre kényszerült. Rákosi Mátyás, a pártvezetőség és az apparátus újra megszilárdult uraként, ezt a helyzetet felhasználta arra, hogy tökéletesen elszigetelje, megbénítsa és kikapcsolja őt a politikai életből. Egészsége kímélése ürügyén – orvosi cinkossággal – ténylegesen házi őrizet alá helyezte Nagy Imrét, aki pedig akkor még a minisztertanács elnöke és a párt politikai bizottságának tagja volt. Nagy Imrét elzárták munkatársaitól, politikai elvbarátaitól, nem tájékoztatták sem a párt, sem a kormány tevékenységéről. Rákosi módszereire jellemző, hogy a Központi Vezetőség március 2 és 4 között lefolyt üléséről, melynek tárgya Nagy Imre jobboldali elhajlása volt, a miniszterelnök csak közvetve, „illegálisan" szerzett tudomást. Amikor az eljárás ellen többször írásban tiltakozott, majd a K. V. elé terjesztett határozati javaslathoz ugyancsak írásban benyújtotta észrevételeit a K. V. titkárságához, Rákosi ezeket a beadványokat egyszerűen elsüllyesztette. Ugyanerre a sorsra jutottak Nagy Imrének a márciusi és az áprilisi K. V. határozatokat bíráló terjedelmes vitairatai is. Ebben az időben azonban Nagy Imre szigorúan betartotta az ún. pártszerűség szabályait. Minden vitás kérdésben kifejtette álláspontját, de a Központi

Vezetőséghez intézett írásait nem ismertette senki mással. Még az 1955. áprilisi határozat is csak azt vethette szemére, hogy pártügyeket „párton kívüli feleségével" beszél meg... Ezt a magatartást elsősorban Nagy Imre több évtizedes párt-beidegzettségei magyarázzák, meg a nem titkolt reménység, hogy a szovjet vezetést meggyőzi arról, hiba volt újra Rákosira átnyergelnie. Végül talán szerepet játszhatott az is, hogy nem kívánt újabb ürügyet szolgáltatni az ellene indított személyi hajsza igazolásához.

Alapvetően megváltozott a helyzet a Központi Vezetőség április 14-i határozata után. Nyilvánvaló lett, hogy a cél Nagy Imre politikai megsemmisítése, az 1953. júliusi kormányprogram, az akkor meghirdetett „új szakasz" politikai és gazdaságpolitikai célkitűzéseinek felszámolása. Nagy Imre választ elé érkezett. Ha követi hasonló helyzetbe került elődei példáját – vagyis hallgat –, vagy ami ezzel gyakorlatilag egyenértékű, tevékenységét a Központi Vezetőséghez intézett terméketlen, egyoldalú és eltitkolt levelezésre korlátozza, akkor valóban szabad utat nyit Rákosiéknak. Jelleme, felelősségérzete, az ország sorsa feletti aggodalma és nem utolsó sorban politikai érzéke más magatartást diktált. Félretolta a pártszerűség, a pártfegyelem formális korlátáit, és harcot indított a Rákosi-klikk ellen. Eddig csak védekezett a vádakkal, koholmányokkal szemben, most támadásba lendült.

Nem véletlen, hogy ebben az időben Nagy Imre körül már kialakult barátainak, munkatársainak egy szűkebb köre, maga pedig elkezdi vitairatainak – ahogy ő nevezi, „dolgozatai"-nak – írását.[1] Ezekben sorra veszi a legfontosabb politikai, gazdasági, időszerű elvi és gyakorlati kérdéseket. Egy-egy dolgozat megírására rendszerint valamelyik, személye ellen intézett támadás szolgált alkalmul. Ahogyan az a kommunista pártok történetében a mai napig dívik, „pártszerű vita" címén hajtóvadászatot indítanak a kijelölt áldozat ellen. A protokoll szabályait itt is gondosan betartották. A harci kürtöt ezúttal is Rákosi fújta meg, őt követték a politikai bizottság más tagjai – Gerő Ernő,

1. A korszak alapos elemzését lásd Molnár Miklós és Nagy László könyvében („Reformátor vagy forradalmár volt-e Nagy Imre"), amely sorozatunk 2. számú kiadványaként jelent meg, s különösen annak „A Nagy Imre csoport" címet viselő fejezetében (82-99. old.). Ugyancsak haszonnal forgathatja az olvasó Méray Tibor helyzetismerettel és beleéléssel írott könyvét („Nagy Imre élete és halála"), az itt tárgyalt korszakra vonatkozóan különösen a 109-147. oldalakat.

Szalai Béla, Hegedüs András –, aztán felsorakoztak a szorgos hajtók: ideológusok, párt-publicisták, párt-közgazdászok, egészen az egyszerű ember jelmezében fellépő ún. „munkás-levelezők"-ig. Egyidejűleg rákapcsolt a kampányra a pártapparátus, amely „levitte a vonalat" a munkahelyekre, a körzetekbe, a névlegesen nyolcszázezer főnyi párttagságba.

Ezek a „pártszerű viták" egy tőből fakadnak a koncepciós perekkel. Az üldözők nem riadnak vissza semmilyen eszköztől, ön-ellentmondástól, hazugságtól. Nem kell attól tartaniok, hogy állításaikat bárki is helyreigazítja. Az üldözött pedig még szerencsésnek mondhatja magát, ha megadatik számára a kegy, hogy némán tűrjön, és nem kell látványos önkritikát gyakorolnia.

Nagy Imre fölrúgta a pártszerű vitának ezeket a bevett, íratlan szabályait. Dolgozataiban nem elégedett meg a hamis állítások leleplezésével, hanem kifejtette saját nézeteit is. A polemikus hangvételű, publicisztikai jellegű írások ezért egyben programatikus érvényűek. A szerző mindegyiket elküldte a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének, az Sz. K. P. elnökségének és később a Jugoszláv Kommunisták Szövetségének is, egyeseket egyenesen Tito elnöknek címezve. Ezek a vitaírások azonban már bizonyos korlátozott publicitást is élveztek. A gépelt másolatokat Nagy Imre elolvastatta szűkebb baráti körével, majd a másolatok szaporodni kezdtek és kézről-kézre jártak. Ezek voltak az első magyar szamizdat kiadványok, és alighanem az úttörők sorába tartoztak az egész szovjet táborban is. Példányszámuk alacsony volt, de politikai hatásuk annál nagyobb: szerepük volt Rákosi Mátyás hatalmának megrendülésében és abban, hogy 1956 júliusában Rákosi végleg letűnt a magyar politikai élet színpadáról.

Az eléggé széles körben elterjedt véleménnyel szemben, amely Nagy Imrét – joviális külseje és modora alapján – amolyan tempós professzornak könyvelte el, a valóságban ez a tudományos felkészültségű politikus rendkívül munkaszerető és tevékeny ember volt. Szenvedélye volt a vita és az írás. Amikor 1955 kora őszén úgy vélte, hogy kimerítette az időszerű politikai és gazdaságpolitikai problémákat, figyelme az elvontabb, elvi témákra terelődött. Ennek eredménye-

képpen született meg az a négy tanulmány, amely a kor viszonyaihoz képest sok eredeti, sőt merész gondolatot tartalmazott. Kétségtelen, hogy abban, amit a békés egymás mellett élés perspektívájáról, a tömbpolitikáról, a szocialista országok és az őket kormányzó kommunista pártok egymás közötti viszonyáról vallott, felismerhető a jugoszláv párt-teoretikusok befolyása, bár olyan alapvető kérdésben, mint a nemzetközi szuverenitás értelmezése, már akkor túlment a – belviszályok lehetősége által feszélyezett – jugoszláv hivatalos nézeteken. Ha azonban figyelmesen olvassuk a szocializmusba való átmenetről és a kommunista pártok erkölcsi és etikai problémáiról, a sajátos nemzeti fejlődésről írt tanulmányait, akkor azokban felismerhetjük azokat a lényeges elemeket, amelyekkel 1968-ban, majd a hetvenes években az „emberarcú szocializmus", illetve az „eurokommunizmus" fogalomkörében találkozhattunk újra. Annál jellemzőbb, hogy a Nagy Imrével való rokonságot még a legnyitottabb, legprogresszívebb nyugati kommunista pártok sem vállalták mind a mai napig.[2] „A magyar nép védelmében" 1957-es, első megjelenésekor a szerkesztők – föltehetőleg a keletkezési körülmények ismeretének hiányában – eltekintettek az időbeli sorrendiségtől és a kötet elejére helyeztek néhány később íródott igen fontos tanulmányt. A jelen kiadásban célszerűbbnek véltük helyreállítani a köteten belül az időrendiséget, vagyis a szövegeket kronológiai sorrendben közöljük. A szerző eredeti szándékát követve egységes résznek tekintjük az 1955 nyarán írt dolgozatokat az utólag megfogalmazott bevezetéssel együtt. Ezután közöljük az 1955 őszén és 1956 elején, még az Sz. K. P. XX. kongresszusa előtt írt tanulmányokat. Ettől eltekintve az első kiadásban közölt írásokat mindennemű változtatás nélkül, eredeti, hiteles formájukban adjuk közre újra. A szerkesztés során csak a sajtóhibák és az értelemzavaró elírások kijavítására szorítkoztunk.

Szívesen egészítettük volna ki a kötetet a XX. kongresszus után és a forradalom kitörése előtt született Nagy Imre írásokkal (lásd alább); ezekből sajnos csak egy állt rendelkezésünkre: az Irodalmi Újság 1983. 2. számában megjelent „A K. V. ülés után" (Jegyzetek) című feljegyzés.

2. Ennek okairól lásd Magyar Füzetek 9-10 sz. 174. old.

Elhagytuk viszont az új kiadásból az eredeti kötet végén közölt kronológiát, mert úgy gondoltuk, hogy az egyes fejezeteket kiegészítő jegyzetek eredményesebben szolgálják az olvasó tájékozódását.

Végül úgy véltük, hogy Nagy Imre további fejlődésének megvilágítása végett hasznos lesz a kötetet mindazokkal a beszédekkel kiegészíteni, amelyeket Nagy már kormányelnöki minőségben a rádión keresztül intézett az ország lakosságához. Ezeket a történelmi dokumentumokat „A magyar forradalom és szabadságharc a hazai rádióadások tükrében" 1956. október 23. – november 9. (New York, Free Europe Press, 1957) kiadvány közleményei alapján publikáljuk.

A fentebb elmondottakból nyilvánvaló, hogy Nagy Imre 1955-56 évi megnyilatkozásainak újabb, bővített kiadása sem léphet fel a teljesség igényével. Hiányzik belőle számos fontos, de hozzáférhetetlen dokumentum. Nincsenek benne azok a beadványok, tiltakozások, amelyeket Nagy Imre 1955 januárjától 1955 áprilisáig az M. D. P. Központi Vezetőségéhez intézett. Eddig nem került elő az a tanulmány sem, amelyet a szerző az Sz. K. P. XX. kongresszusának nemzetközi jelentőségéről írt. A szerkesztői munkaközösség nem tudta megszerezni annak a két levélnek a másolatát sem, amelyet Nagy Imre Rákosi bukása után saját pártügye rendezése végett intézett a pártvezetőséghez. Végül teljesen ismeretlen a politikai rendőrség által elkobzott írások tartalma. Alig tudunk valamit a romániai deportálás ideje alatt készített – Snagov-i – naplójegyzetekről; nem ismerjük az 1958. júniusi bírósági tárgyaláson elhangzott szavait, sem az utolsó szó jogán elmondandó beszédéhez készített – állítólag bőséges – jegyzeteit, csak annyit tudunk, hogy Nagy Imre végül is nem élt ezzel a joggal.[3] Még ezzel sem akarta a per törvényességének látszatát alátámasztani. Arról is csak a vizsgálati hatóságok és a fegyőrök elejtett megjegyzéseiből tudunk, hogy a Gyűjtőfogház úgynevezett Kisfogházának egyik első emeleti zárkájában töltötte az ítélet elhangzása utáni utolsó éjszakáját, és a siralomházban a kivégzés előtt, az 1958. június 15-ről 16-ra virradó egész éjszakán át írt. Családja nem kapott búcsúleve-

3. A kötet megjelentetésekor a Nagy Imre-per részletei még nem voltak nyilvánosak. A miniszterelnöknek az utolsó szó jogán elmondott szavai: Rainer M. János Nagy Imre biográfiájának II. kötete 429. és 430. old. (a szerk. 2020.)

let, politikai végrendelete ismeretlen. Romániába történt elhurcolása, azaz 1956. november 23-a óta feleségén kívül soha egyetlen sorstársa sem válthatott vele akár csak egy szót is. Kirendelt ügyvédje is csak a hatóság jelenlétében beszélhetett vele – egyetlen alkalommal – a tárgyalás előtt.

Nagy Imrét tehát, ha a forradalmi napoktól eltekintünk, a hatalom önkénye 1955 januárjától kivégzéséig elzárta a nyilvánosságtól. A forradalom idején elmondott beszédei, a korabeli sajtótól eltekintve, soha nem kerültek a hazai nyilvánosság elé.

Az 1957-ben (külföldön) megjelent „A magyar nép védelmében" című kötet gyakorlatilag elérhetetlen volt. Az új és bővített kötet kiadása tehát valóban időszerű. Ez alkalommal indokoltnak tűnik néhány észrevétel is.

A Nagy Imre perben bűnjelként, sőt a vád bizonyítéka között az első helyen szerepelt „A magyar nép védelmében" című 1957-es kiadvány, de a szöveg tényleges, tartalmi megvitatására nem került sor. Valahányszor a vádlott erre kísérletet tett, a Törvényszék elnöke, Vida Ferenc belé fojtotta a szót, azon a címen, hogy „itt nem elvi vita, hanem bírósági tárgyalás folyik". A bűncselekmény tényét kimerítette az írások léte, terjesztése és különösen azok külföldi megjelenése. (Holott ez már akkor történt, amikor Nagy Imre szigorú őrizetben volt.[4]) Egyébként a zárt tárgyalás jegyzőkönyvét, vagy akárcsak a vádiratot, vagy az ítéletet sohasem merték közzétenni.[5] Ellenben röviddel a per után megjelent a Magyar Népköztársaság Tájékoztatási Hivatala kiadásában egy úgynevezett Fehér Könyv, amelynek előszavában ez olvasható:

„Nagy Imre és bűntársai illegális államellenes csoportot alkottak. Nagy Imre földalatti úton terjesztett tanulmányaiban kidolgozta a Magyar Népköztársaság megdöntésének politikai platformját, amelyekben felismerhetőek a nyugati imperialista körök vezető propagandistái által (Walter Lippmann, Sulzberger, stb.) ismertetett irányelvek a népi demokratikus

4. Említsük itt meg, hogy a magyar hatóságok 1958. évi állításai szerint (Fehér Könyv, V. kötet) Nagy Imre írásait Kardos László, a NÉKOSZ egykori főtitkára juttatta ki külföldre Göncz Árpád segítségével. A „kézirat megőrzője" (lásd az 1957-es kiadás előszavát) tehát Kardos László volna.

5. A Népszabadság 1958. június 17-i számában megjelentek a per ítéletei, valamint, hogy az ítéletek jogerősek, s a halálos ítéleteket végre is hajtották. (*a szerk.* 2020.)

rendszer megdöntésének taktikájára vonatkozóan. Nagy Imre és bűntársai e politikai platform alapján szervezkedtek, ennek alapján építették ki kapcsolataikat külföldi támogatóikkal. Illegális szervezkedésük során gondosan előkészítették a Magyar Népköztársaság megdöntésének akcióit, szövetkeztek az alvilág és a feléledő fasizmus erőivel, s fegyverhez nyúltak, hogy megdöntsék Magyarország alkotmányos rendjét."

Ez volt tehát a Nagy Imre-per koncepciója. Tősgyökeresen szovjet nyelvezetét adott esetben az teszi különössé, hogy Nagy Imre – más, korábbi áldozatokkal ellentétben – valóban tett valami nagyot, s hogy ezt országvilág előtt tette. Arról ilyen gyermetegen hazudozni: öncélú mutatvány. Ugyanis Nagy Imrét és társait nem azért ítélték el, amiről ez az idétlen közlemény szól, hanem azért, mert egy tényleges népforradalom kulcsszereplői voltak. A sztálinista hangszerelés tehát ebből a szempontból felesleges volt – ki nem tudta 1958-ban, hogy miről van szó? –, tény viszont, hogy Nagy Imrének, csakúgy, mint a „szocializmus" nevében lefolytatott más perek áldozatainak, semmilyen érdemleges védekezési lehetőséget nem hagytak.

Hozzájárulhat e kötet a Nagy Imre személye körül az elmúlt évtizedekben kialakult téves képzetek eloszlatásához is. (Ez a megjegyzés nem vonatkozik a fentebb idézett munkákra, amelyek Nagy Imre személyiségét a hozzátartozó történelmi keretben mutatják be.[6]) A legújabb-kori magyar történelem e legjelentősebb alakjáról elég széles körben bizonytalan, vagy éppen hamis kép él: hol minden személyi valóságtól elvonatkoztatott hősként idézik, hol korlátain sajnálkoznak, s még államférfiúi rátermettségét is kétségbe vonják. Mindkét szemlélet figyelmen kívül hagyja, hogy Nagy Imre kommunista forradalmár volt, egész mivoltában e mozgalom neveltje, aki mindvégig bízott egy jobb szocializmus lehetőségében.[7] Hűsége az Eszméhez elgondolkoztató lehet sokak számára, de ennek ténybelisége kétség-

6. Lásd 1. lábjegyzet. Molnár Miklós és Méray Tibor más munkáiban is fontos adalékokat találunk egy hiteles Nagy Imre képhez. Említsük meg ebben az összefüggésben még Bill Lomax könyvét („Magyarország 1956-ban", Magyar Füzetek kiadása), a korán meghalt Zádor István egy dolgozatát (Új Látóhatár, 1960), valamint Fejtő Ferenc mesterkézzel írott portré-vázlatát, amely a Nagy Imre-iratok francia nyelvű kiadásának előszavaként látott napvilágot („Un communiste qui n'oublie pas l'homme" précédé d'un portrait d'Imre Nagy par Francois Fejtő - Paris, PLON „Tribuné Libre", 1957)

7. Nagy Imre életpályáját illetően lásd a Molnár-Nagy könyv bevezető fejezetét (6-20. old.)

bevonhatatlan. Ebben a tekintetben írásai valóban a koronatanú szerepét töltik be. Helyenként éppen azzal, ami a mai olvasó számára a legfeltűnőbb: a szigorú doktrinerséggel, a fárasztó terminológiával, a dermesztő rutinstílus-fordulatokkal, vagy a marxizmus-leninizmus kulcsszövegeinek sűrű idézésével. De azzal is, ami a végzetét okozta: vagyis, hogy mindez nem ölte ki belőle a nemzeti érzést, sem az etikai érzéket. Korának nyomasztó valósága, a szovjet történelem iszonyú tanulságai, saját személyes tapasztalatai ellenére véges-végig hitt abban – s e hitében volt egyfajta utópista tisztaság –, hogy a felvilágosodás nagy eszméi (szabadság, egyenlőség, testvériség) megvalósíthatóak, mégpedig a szocialista társadalomban. Ellenfeleiben az Eszme megcsúfolóit vagy eltorzítóit látta, s még utolsó szavaival is az Eszme igazi hordozóihoz fordult történelmi igazságtételért.

Ami Nagy Imrével kapcsolatban annyi megfigyelőt zavarba ejt, az személyiségének ez a talányos kettőssége. Ez az utópista, ez az ízig-vérig „népérdekben" gondolkodó, s alapjában véve békeszerető és mérsékelt természetű ember ugyanis tudott az „apparátus" kíméletlen szabályai szerint is viselkedni. Másfelől ezt a józan realistát, akit emberi alkata, nyugodt derűje egyenesen a békéltető szerepére, a megértő párbeszédre predesztinált, eszmevilága, zárt politikai kultúrája az erőszakos és keménykezű forradalmárok közé sodorta. Fogalmi rendszere – mint ahogyan ez a jelen kötet írásaiból is kiviláglik – a marxizmus-leninizmusra korlátozódott: ez magyarázza, hogy 1956 októberének első, kritikus napjaiban rosszul értette, vagy félremagyarázta a körülötte zajló eseményeket, s napokig tartott, amíg számot adott magának a helyzetről, s benne a saját, újszerűen forradalmi szerepéről. Személyiségének rendkívüliségét mutatja, hogy ebbe a szerepbe azután szinte órák alatt bele nőtt, s azt olyan természetes méltósággal élte át, mintha egy évszázad nemzeti-forradalmi tradíciói készítették volna erre elő. S mintha egész addigi élete voltaképpen e nehéz pillanatra való felkészülés lett volna.

Emberileg tehát nincsen törés az 1956. október 28. előtti és utáni Nagy Imre között. S az elvek tekintetében? Lehet-e állítani, hogy a többpárt-rendszert és a semlegességet meghirdető Nagy Imre ugyanaz, aki 1953/54-ben a szovjet fennhatóság alatt álló egy párt-uralom „új szakaszát" irányította?

A kötetünkben található vitairatok figyelmes olvasása erre a kérdésre, ha választ talán nem is, de gondolkodási támpontot nyújt. Nagy Imrében az 1955/56-os töprengések során, a Rákosiékkal való gondolati pereskedés folyományaként érik meg az a felismerés, hogy „pártpolitika" és „népakarat" egymástól független változók, pontosabban, hogy egy bizonyos politikai vonal csökönyös folytatása – melyet Nagy mindig a legerősebb szavakkal bélyegez meg: felelőtlen kalandorkodásnak, katasztrófa-politikának nevezi – diszkreditálhatja „a szocializmust". Nagy helyenként még a népharag kitörésének lehetőségére is céloz (lehet, hogy ebben volt egy adag szónoki túlzás is, válaszként az ellene felhozott vádakra). Ezzel párhuzamosan Nagy rendkívüli figyelemmel kíséri a szocialista államok közötti kapcsolat-rendszer Sztálin utáni alakulását: érzi, hogy – Kína, Jugoszlávia, stb. porondra lépésével – új lehetőségek nyíltak a kisállamok szuverenitását illetően. Írásaiból kiderül, hogy a semlegesség és a Varsói Szerződésből való kilépés Nagy esetében nem pillanatnyi elhatározás műve volt, nem is egyszerűen a közvélemény nyomásának a következménye. A tömbön-kívüliség eszméje benne már a Bandung-i tanácskozás után megfogamzott, s meglepő határozottsággal kifejezésre is jutott (lásd a jelen kötet XXIII. fejezetét).

Az itt közölt szövegek közül talán a gazdaság-politikai vitairatok azok, melyek a mai olvasó szemében a leginkább elavultnak tűnnek. Ez kétségtelen, különösen, ha Nagy Imre szóhasználatát a mai közgazdasági nyelvezettel hasonlítjuk össze. Mégsem szabad elfelejteni, hogy Nagy Imre 1953. júliusi kormányprogramjában és a megvalósításáért vívott későbbi csatározásban fogalmazódott meg először a népgazdaság átfogó reformjának történelmi szükségessége. Hogy a hatvanas években végre polgárjogot nyert gazdasági reform-eszmék voltaképpen Nagy Imre első kormányzására nyúlnak vissza: ezt minden magyar közgazdász tudja, sőt e kontinuitás lassan már a hivatalos – vagy mondjuk: félhivatalos – történetírásban is elismerést nyer. Csak a párt-történetírás tart ki szilárdan a mellett, hogy 1957-ig ebben az országban más nem volt, mint tévelygés. Nyilvánvaló, hogy a jelenlegi gazdaságpolitikának kellemetlen volna saját történelmi előzményeit a kivégzett Nagy Imrére visszavezetni. A kádárizmus köztudomásúlag szeplőtlenül fogantatott – a korabeli szovjet tankokban.

Amikor az „Adalékok az újabb-kori magyar történelemhez" című könyv-sorozatot útjára bocsátottuk, elsősorban olyan fontos szövegekre és dokumentumokra gondoltunk, amelyekre a Moszkvából irányított cenzúra (átok)súlya nehezedik. Nagy Imre vitairatai jellegzetesen ezek közé tartoznak. Kiadásukkal kettős kötelességet teljesítettünk: az igazság helyreállításáét és a kegyeletét. A kegyelet természetesen nem zárja ki a távolság- tartó, mérlegelő, méltányos kritikát. Ezt az olvasóra bízzuk: elég felnőtt ahhoz, hogy a szavak rozsdája mögött felfedezze, ami abban érvényes, maradandó.

Munkánk során egyébként arra az elhatározásra jutottunk, hogy a jelen kötetet rövidesen még egy szöveg-gyűjteménnyel egészítjük ki, amelyben az olvasó Nagy Imrének 1948 és 1954 közötti jelentősebb beszédeivel és vitairataival ismerkedhetik meg, ideértve az 1953. júliusi kormányprogramot is. A szóban forgó szövegek egy része ugyan megtalálható – elvben – Nagy Imre 1954-ben Budapesten megjelent kétkötetes cikk- és beszédgyűjteményében („Egy évtized", Szikra kiadás), ez a mű azonban gyakorlatilag hozzáférhetetlen. Ugyanebben a második – időrendileg első – válogatásban fogunk közzétenni két, a jelen kötet anyagához tartozó, 1955-ből származó dolgozatot is, amelyek valamilyen okból kimaradtak „A magyar nép védelmében" c. összeállításból. Sajnos, hozzánk is oly későn jutottak el, hogy technikai okokból lehetetlen volt őket a jelen kötetben elhelyezni.

Nagy Imre porait a vele végző hatalom szétszórhatta, a szellemi hagyaték sugárzásával nehezebb megbirkóznia.

Kende Péter

Párizs, 1984 koratavaszán